

ЕТИЧКО-МОРАЛНЕ ДИМЕНЗИЈЕ АГРЕСИЈЕ НАТО НА САВЕЗНУ РЕПУБЛИКУ ЈУГОСЛАВИЈУ

Зоран Р. Пешић*

Достављен: 08. 03. 2023.

Језик рада: Српски

Кориговано: 04. 04, 03. 07, 02. 08. 2023.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 14. 08. 2023.

DOI број: 10.5937/vojdelo2302059P

У чланку се разматра агресија НАТО-а на Савезну Републику Југославију кроз две етичке перспективе: деонтолошку или етику дужности и консеквенцијалистичку или етику последица.

Хипотетичко полазиште јесте да, уколико је агресија заснована на моралним принципима, онда би ти принципи требало и да је карактеришу, почевши од намере, мотива, циљева, средства до крајњег исхода, а уколико то није случај агресија се не може оправдати ни са моралног становишта.

Циљ рада јесте да покаже неодрживост, у етичко-моралном смислу, „хуманитарног” карактера интервенције и разлога као што су спречавање хуманитарне катастрофе и заштита људских права.

Након уводног дела рада, изложена је теоријска основа и аналитички приступ, да би се кроз деонтолошку и консеквенцијалистичку етичку перспективу размотрила морална одрживост разлога за агресију и њен морални карактер.

Закључено је да агресија не испуњава деонтолошке и консеквенцијалистичке критеријуме моралне исправности у потпуности, односно да се иза моралних разлога крију интереси. Морал у међународним односима нема пресудну улогу, али је то уз међународно право једини аргумент на који се могу позивати мале државе.

У раду је коришћена хипотетичко-дедуктивна, дескриптивна и аналитичко-синтетичка метода.

Кључне речи: *агресија НАТО-а, Југославија, морална перспектива, етика дужности, етика последица*

* Факултет за пословне студије и право, Београд, Република Србија, zoran.pesic@fppsp.edu.rs, <https://orcid.org/0000-0003-3549-6897>

Увод

Агресија НАТО-а на Савезну Републику Југославију (СРЈ) трајала је од 24. марта 1999. до 10. јуна 1999. године. Извршиле су је 19 држава чланица НАТО-а на чијем челу су биле САД, без одлуке Савета безбедности или Уједињених нација (УН) и мимо међународног права. Најчешћи повод за агресију „на део територије међународно признате државе (је) подршка сецесионистичким снагама, које теже да се отцепе и формирају посебну државу или да се прикључе суседној држави” (Ковачевић *и сар.*, 2017: 52). То је био случај и са агресијом на СРЈ, иако није и најважнији разлог. Агресија је образложена хуманитарним разлозима и моралном обавезом да се интервенише због хуманитарне катастрофе Албанаца на Косову и Метохији (КиМ) и угрожавања њихових људских права. Оцене о карактеру агресије и њеној оправданости још увек су контроверзне, јер „агресори потенцирају моралну изнуђеност и специфичност, а опоненти геополитичке интересе као мотив, образац и оправдање за будуће интервенције” (Пешић, 2021: 398).

Морал је у науци о међународним односима и пракси присутан као предмет оспоравања, као регулатор политичких одлука, а најчешће као средство злоупотребе и изговора.

У раду су проблематизовани појмови као што су хуманитарна интервенција и заштита људских права, а указано је и на неодрживост моралног објашњења агресије из најважнијих етичких перспектива као што су деонтолошка и консеквенцијалистичка етика.

У оквиру сваке од теорије анализирају се и идентификују три димензије: мера, средства и последице, изражене кроз однос према основним принципима и категоријалном апарату сваке од теорија.

Теоријска заснованост аналитичког приступа

Теорије се разликују према могућностима употребе морала у међународним односима, због чега неке заговарају морални релативизам (реализам), друге му придају апсолутни значај и нужну потребу у одлучивању (либерализам), а треће истичу на појединцу засновану универзалност моралних норми (космополитизам).

Етичке теорије би требало да опредељују поступке или да утичу на међународне односе, односно да понуде одређене стратегије у доношењу одлука. Етичке нормативне теорије дају структуриране моралне системе и морална правила и принципе који се могу примењивати у пракси.

Као и код других поступака, и у међународним односима и спољној политици њихова моралност се просуђује на основу полазишта основних етичких теорија.

Деонтолошка теорија (грчки деон – дужност, обавеза), или етика дужности, заснована је на изричитом поштовању истине, закона, правила који су сами по себи исправни, а не на основу последица да ли су добре или лоше. Моралност се процењује на основу тога колико су намере, циљеви и средства у оквирима

датих моралних норми. Према Канту (*Immanuel Kant*), човек спознаје моралност *a priori* из разума који је инхерентан свим људима. Људи делују морално само када делују према разуму, а не према спољашним мотивима. Морални закон је безуслован и очигледан, па је човекова дужност да делује по њему. Свако правило или поступак треба да буде усклађен са законом, тј. са категоричким императивом који гласи „делај тако да максима твоје воље увек може важити као принцип свеопштег законодавства” (Kant, 1979: 53) и „поступај тако да човештво у својој личности, као и у личности сваког другог човека, увек употребљаваш у исто време као сврху, а никада као средство” (Kant, 1981: 74).

Проблем деонтолошке етике је у њеној изричитости и безусловности, што је чини тешко применљивом на различите аспекте живота и што доводи до моралних дилема насталих из сукоба изведених моралних правила другог реда. Због тога долази до извесног степена релативизације, јер се решење моралних дилема налази у додавању изузетака (интервенција НАТО-а) или давању предности оном правилу које је на први поглед општије или обавезујуће. У политици и у међународним односима то је и оправдање за непоштовање моралних норми иако се готово сви декларативно залажу за њих.

Телеолошка (гр. *telos* – сврха, циљ, исход) или консеквенцијалистичка (последична) етика је теорија сврхе, циља или крајњег резултата. Заснива се на моралном оправдању свега што доприноси остваривању циљева или интереса и крајњем резултату. Утилитаризам је најзаступљенија последична етичка теорија по којој се релативизују моралне норме јер се сматра да је морално исправно чинити све оно што је за већину корисно, што значи да се могу кршити и нека морална правила ако је то у интересу већине. Моралност се не процењује на основу мотива и средстава, него на основу крајњег учинка. Овакав вид моралног просуђивања је веома распрострањен у политици. Ограниченост ове теорије произилази из немогућности предвиђања последица и због релативизације норми вредновања сходно исходу. Утилитаристичка теорија је неосетљива на праведност и правичност. Она највише експлоатише чињеницу да су политика и међународни односи по својој природи пробабилистички и да је због многих непредвидљивих фактора вероватноћа жељеног исхода често мала.

Без обзира на то што је морал последица и карактеристика јаке кохезивне заједнице, а што се за међународну заједницу не може рећи, он је ипак предмет међународних односа, када је присутан или када изостане.

Џозеф Нај (*Joseph Nye*) сматра да улога морала у спољној политици зависи од интереса и контекстуалне ситуације и да „добро морално расуђивање треба да буде тродимензионално: вагање и балансирање намера, средстава и последица” (Nye, 2019/2020: 98). За Амстуца (*Mark Amstuc*) морална анализа је „заснована на исходима, ... на правилима и као тродимензионална анализа” (Amstuc, 2008: 47) какву заговара Нај. Неки теоретичари етике сматрају да је фокус етике врлине на намерама, деонтолошке на средствима, а утилитаристичке на последицама. Ипак, може се рећи да, без обзира на фокус, однос према осталим концептима такође одређује аналитичке могућности конкретне етике.

Анализа моралности агресије

С обзиром на то да агресија земаља Запада није била легална, неопходно је било добити легитимитет. Морал је покриће за легитимитет, односно пронађен је у спречавању хуманитарне катастрофе и у заштити људских права Албанаца на Косову и Метохији. То су и разлози за „хуманитарну интервенцију”.

Овај израз изабран је као прихватљив за међународну заједницу и сопствено јавно мњење као афирмативан и вредносно неоспоран, јер „хуманитарна интервенција је а priori морално оправдан рат” (Babić, 1998: 146). Зато су интервенцији претходили стигматизација Срба у свету, аналогија са страдањем у Босни и хипотетичка пројекција хуманитарне катастрофе која би задесила близу два милиона Албанаца на Косову и Метохији. Хуманитарни узроци би требало да буду спречавање прогона Албанаца, етничког чишћења, убистава, силовања и других злочина. Иако се у стварности „агресија на СРЈ дуго припремала (на шта) указују многе изјаве али и практични потези структура НАТО-а” (Krga, 2022: 51), остаје упитно која су то људска права Албанцима као националној мањини била ускраћена да би изискивала агресију на СРЈ. Положај Албанаца није никада био демократско нити идеолошко питање, него њихова потреба за сецесијом. Свођење њихових права на права која припадају националној мањини у другим демократским државама и на појединачна права која уживају сви грађани није питање људских права, него питање заокруживања државности Србије на тој територији. Зато Амстусц с правом закључује да се „у основи, сукоб Албанаца и Срба на Косову водио око политичке контроле над том територијом, а не око кршења људских права, политичке репресије, или неправедне, дискриминаторске политике” (Amstusc, 2008: 47). Нажалост, Албанци су за своје циљеве успели да придобију и највећу светску силу – САД и остале земље Запада. То не значи да Србија није чинила погрешне потезе или примењивала и репресивне мере.

Деонтолошка перспектива

Деонтолошки аспект анализе моралности агресије полази од тога да постоје одређена правила и дужности која је потребно поштовати, без обзира на последице. Овим приступом се анализирају морални узроци и поступци, али са аспекта намера и циљева који се желе постићи и средстава која се користе.

Основна правила која су прекршена, а на којима се међународни односи заснивају још од Вестфалских споразума 1648. године и Повеље УН, јесу поштовање суверенитета државе и немешање у унутрашња питања, у овом случају СРЈ. Ова правила су прихватиле све чланице УН, па је њихово непоштовање не само противправно већ и неморално, имајући у виду да чланство ствара обавезу, а не селективну примену. (Не)моралност се испољава у недоследности или двоструким стандардима, чему рат у Украјини најбоље сведочи. Пита-

ње је зашто је важан суверенитет Украјине, а није важан суверенитет Србије или, ако је Русија извршила агресију на Украјину, како то да земље НАТО-а нису извршиле агресију на СРЈ. При томе је агресија у оба случаја извршена без одобрења Савета безбедности, што такође указује на непоштовање правила и процедура. И обрнуто посматрано, зашто би некој великој сили нешто било допуштено, а другој то исто не?

Посматрано као процес, редослед за деонтолошки аналитички приступ процене моралности јесте идентификовање следећих концепата: *намере – мотиви – понашање – циљеви – исходи*. Исходи су оно што се заиста постигло. У агресији на СРЈ они су изражени на следећи начин: потреба да се поступа *хумано и праведно – заштита људских права – „хуманитарна интервенција“* (агресија) – *спречавање хуманитарне катастрофе Албанаца и заштита њихових људских права*.

Етички поступци се не чине ради циљева или спољашних мотива, већ зато што се заснивају на принципима изведеним из ума, због чега су правичност, хуманизам и људских права на нивоу општих принципа. Дужност актера агресије јесте да делују према њима, што је и њихова намера и оправдање за агресију. То значи да је образложење циља, заштита Албанаца, ирелевантно ако се спроводи због њих самих као екстерног мотива, а не због дужности. Уколико је то заиста изведено из опште дужности онда је то морално исправно. Међутим, због принципа универзалности, то је обавеза и дужност да се делује и у свим другим случајевима. Морални је императив да се у томе буде непристрасан и доследан, без обзира на последице, како то захтева деонтолошка етика.

Сједињене државе и земље Запада чланице НАТО-а не показују исту доследност када је у питању кршење људских права, рецимо жена у Саудијској Арабији, Курда у Турској или Руса у Украјини. Разлог за селективни приступ је у томе што је реч о савезницима или интересима. Дакле, овај принцип, због селективности примене, нема карактер универзалности, па тиме ни оправдање да се по њему интервенише, што се односи и на Албанце на Косову и Метохији. Због недоследности не задовољава ни Кантов категорички императив да такво деловање буде пример општег закона деловања важећег за све, као и због касније утврђених мотива који су били првенствено интересни. Уколико би се овај захтев окренуо, у смислу, да ли би наше поступање према другима значило да се и према нама може тако поступати, указује се још једном на недоследност. Може ли неко замислити да се интервенише у САД због кршења људских права Афроамериканца. Такође је и са аспекта логичке и моралне доследности необјашњиво како је могућа интервенција за једне против других или да се остварују права једних на рачун других, а да се остане код принципа универзалности. И други принцип Канта који захтева да човека никако не треба третирати као средство, већ искључиво као циљ или сврху, није испуњен двоструко. На једној страни су Срби као предмет агресије искоришћени као средство, како би Албанци остварили своја „права,” тачније сецесију, а на другој страни су и једни и други били средство за остварење политичких интереса и циљева агресора.

Када се говори о хуманитарној катастрофи наилази се на проблем неодређености, односно недостатак критеријума да се неки догађаји третирају тако, тј. да се „хуманитарна интервенција“ подведе под праведан рат. Одбрамбени рат је до сада схватан као праведан, а у овом случају би агресија као „хуманитарна војна интервенција“ садржала „у себи имплицитну опасност да се сваки одбрамбени рат дефинише као неправедан“ (Savić, 2009: 532). Ако је агресија НАТО-а на СРЈ била хуманитарна интервенција, онда је одбрана од ње неправедна, што је у најмању руку контроверзно. Савезна Република Југославија није никога напала, нити дала сличног повода или представљала претњу светском миру, а спорно је и угрожавање људских права.

Мајкл Игнатијеф (*Michael Ignatieff*) наводи три принципа која би оправдала хуманитарну интервенцију: „злоупотребе људских права морају бити грубе, систематске и свеprisутне; морају представљати претњу међународном миру и безбедности у околном региону; војна интервенција мора имати реалну шансу да стане на пут злоупотребама“ (Ignatieff, 2000: 313). Нај је предложио четири принципа за хуманитарну интервенцију: „имати праведан разлог у очима других; пропорционалност средстава и циљева; високу вероватност успеха; и, где год је то могуће, појачавање хуманитарног циља постојањем других снажних националних интереса“ (Nye J. S., 1999: 83).

Угрожавање међународног мира не задовољава критеријум који се односи на људска права и праведност разлога, јер то није својствено малим државама, па ни СРЈ која нема такав међународни капацитет. До угрожавања безбедности би могло доћи у региону, али не због СРЈ већ због Албанаца који имају територијалне претензије и према другим државама. Интервенција би могла да задовољи критеријум удовољења Албанцима како не би дестабилизовали регион. Што се тиче високе вероватноће успеха наведених циљева, она је неупитна, с обзиром на моћ НАТО-а у односу на СРЈ. Проблем је опет у доследности или универзалности. Пошто разлози за интервенцију нису били истински морални мотиви, она је морално неуспела, јер је након ње дошло до негирања људских права Срба и њиховог етничког чишћења. При томе су се актери интервенције сврстали на страну оних који су желели сецесију, етнички хомогену заједницу и који су и сами кршили људска права. Игнатијеф примећује да се „у пракси, појављује и четврти критеријум: регион мора бити од виталног интереса, због културних, стратешких или геополитичких разлога, за једну од моћних нација света“ (Ignatieff, 2000: 313). До истог закључка долази и Хенри Кисинџер (*Henry Kissinger*), сматрајући да када се критеријуми „уско дефинишу онда се реторичка разлика између хуманитарних и националних интереса урушава“ (Kissinger, 1999). Управо је то прави разлог интервенције: национални интереси једне велике силе или земаља Запада (О интересима Немачке и других земаља Запада видети: Кинцел, М. (2021) *Пут у Рат – Немачка, НАТО и Косово*. Београд: Службени гласник) због којих су регион и сукоби искоришћени као средство за њихово постизање, а хуманитарна катастрофа и људска права били су погодан параван. С обзиром на то да су национални интереси суштински ограничени на једну нацију или више њих, то значи да по својој природи не могу имати универзални карактер.

Најев критеријум „имати оправдан разлог у очима других” такође не издржава тест универзалности због екстерног суда ваљаности. Дакле, довољно је да он изгледа оправдан у очима других, а не мора бити оправдан по себи или а priori изведен као постулат ума. Иначе, оправдање у очима других агресор је у потпуности обезбедио. Против Срба су САД и земље Запада окренули скоро целокупно светско јавно мњење различитим и перфидним пропагандним методама и лажним чињеницама. Мноштво лажних података, сукцесивност, различити извори и ауторитети онемогућавају да „истинитост чињеница ... буде доказана, јер је њихово утврђивање део рата” (Todorov, 2001: 256-257).

Дакле, агресија на СРЈ извршена је у име дискутабилног појма хуманитарне катастрофе и интервенције, иако заштита људских права може бити ваљан разлог, али не и безуслован.

Неопходан услов за морално поступање и интервенцију је *истинитост* чињеница, тј. тврдње да је дошло до хуманитарне катастрофе и да су људска права била заиста угрожена.

Да није било хуманитарне катастрофе, као ни угрожавања људских права, потврђују многи подаци релевантних организација, институција власти земаља агресора, као и многих аутора различитих профила који не занемарују чињенице. Земље Запада су првог дана агресије почели да манипулишу сопственим јавним мњењем тврдећи да на Косову и Метохији недостаје пола милиона становника због геноцида. Након неколико недеља говорило се о сто хиљада несталих, на крају агресије о око 11.000 мртвих, да би Међународни кривични суд установио да је за време сукоба страдало 2.108 Албанаца, а да је нестало 4266 лица, што укључује Србе и друге. То значи да о геноциду није било ни говора (Todorov, 2001). Такође, према извештају Министарства спољних послова Немачке упућеном немачким судовима, у периоду од годину дана до датума агресије „нема ни речи о наводном прогањању косовских Албанаца, етничком чишћењу, геноциду над албанским становништвом, хуманитарној катастрофи, ... већ се констатује да су мере које су предузимале снаге безбедности на Косову биле усмерене против терориста, а не против албанског становништва” (Kri-vokarić, 2014: 360). Сличне ставове налазимо и код других теоретичара. Тако Ноам Чомски (*Noam Chomsky*) наводи да је, према извештајима британске владе, већина убистава на КиМ до почетка агресије починила ОБВ желећи да изазове прекомерну реакцију Срба како би НАТО интервенисао (Chomsky, 2018: 190). Такође, Бадју (*Alain Badiou*) доказује да агресија на КиМ није ни хуманитарно, ни демократско питање, нити намера већине држава међународне заједнице, већ империјалних структура Запада из сопствених геополитичких интереса (Badiou, 2011: 62-75). Може се закључити да је у овом случају истина намерно страдала, јер аргументе у корист моралности хуманитарне интервенције своди само на теоријске спекулације, а не и на конкретан догађај.

Са деонтолошког аспекта, који преферира намере, мотиве, поступке и циљеве, сигурно је да свака интервенција треба да буде из праведног разлога, због чега је неопходно да и средства буду праведна и пропорционална. То у случају агресије НАТО-а није ни изблиза било тако.

Агресија 19 земља НАТО-а, који је многоструко надмоћан, на једну малу земљу је само по себи неморалан чин, имајући у виду диспропорцију моћи, без обзира на разлоге. При томе је, на основу лажних чињеница, извршена дехуманизација противника (Срба), чиме је припремљен терен за гушење било какве критике за употребу свих средстава у агресији. Иначе, средства у политичкој пракси сматрају се ефикасним ако омогућују остварење постављених циљева, што њихову моралну оправданост ставља у други план.

Чак и ако претпоставимо моралну исправност циљева у агресији НАТО-а, „средства-интензиван рат из ваздуха против Србије и Косова – покреће озбиљна етичка питања” због чега је било „неопходно ускладити циљеве и средства” (Amstus, 2008: 49). Амстуц тврди да је војна стратегија НАТО-а морално оспоравана: због ослањања искључиво на ваздушну кампању и са велике дистанце, ... што је доводило до непотребних жртава српских цивила; што је подстакла етничко чишћење; „што је вођењем рата без икаквих ризика довела у питање моралне циљеве рата”, јер избегавање сопствених жртава указује на мању вредност других; због лоше процене српског морала и одлучности да се боре и, на крају, због етничког чишћења Срба након завршетка рата (Amstus, 2008: 49-51).

Употреба средстава која ризичност интервенције своди на минимум за Кана (*Paul W. Kahn*) указује на „неспојивости између моралности циљева, који су универзални и моралности средстава, која чини се да фаворизују одређену заједницу” (Kahn, 1999: 1). И споразум из Рамбујеа (*Rambouillet*) у форми ултиматума је неморалан, јер је формулација једне клаузуле таква да би је „свака нација сматрала неприхватљивом (да буде окупирана од стране НАТО-а), и која је била само ту да доведе ситуацију до рата” (Badiou, 2011: 68). Додуше, ако то посматрамо са аспекта консеквенцијалистичке етике, онда је постављање немогућих услова и игнорисање истине и чињеница сасвим прихватљиво с обзиром на декларативну праведност циљева и очекиваног исхода.

Чувени немачки филозоф Хабермас (*Jürgen Habermas*) каже да се овај рат, као „ауторизована мисија мира”, разликује од досадашњих по томе што му „хируршка прецизност бомбардовања из ваздуха и поштеда цивила дају високи легитимитет” (Habermas, 1999: 1), при чему је на граници између права и морала. Извештаји о броју уништених објекта и цивилних жртава демантују хируршку прецизност. При томе, „агресија... (је) с ону страну и права и морала, ситуирана дубоко у домен интересно мотивисаних оружаних аката америчке спољне политике” (Radojičić, 2011: 137).

Хабермасова оцена се заснива на некритичком прихватању исконструисаних чињеница које оправдавају агресију из моралних разлога. Међутим, он данас сасвим другачије говори у тексту поводом агресије Русије на Украјину. Сматра да због дилеме у којој се нашао Запад да „изаберу између две опције – пораза Украјине или ескалације ограниченог сукоба у Трећи светски рат,” (Habermas, 2022) Запад треба добро да промисли о својим поступцима, односно да су због руске нуклеарне претње неопходни опрезност и компромис. Очигледно је да више нису важна људска права Украјинаца, као у случају Албанаца, ако се стоји насупрот

једне нуклеарне силе. Може се закључити и то да се циљеве земље која је нападнута (Украјина) и оних који је подржавају у ствари разликују. А то је још један доказ недоследности и моралне хипокризије Запада.

Оправдање свих средстава јер служе моралним циљевима не може издржати деонтолошку критику, чак и ако се постави деонтолошка хијерархија вредности и одреде принципи првог и другог приоритета, рецимо, хуманост испред суверенитета, људска права испред правила у немешање у унутрашње ствари. Разлог је што читав процес деловања, за деонтолошку етику, мора бити морално исправан и што се не може негирати универзалност полазних принципа, првенствено да било који човек не може бити средство или трошак.

Зато, може се рећи да деонтолошка етичка перспектива не би могла да оправда агресију, јер ни у једном случају не постоји доследност разлога, што значи да се они не могу уздићи на ниво универзалности. А ако бисмо их уздигли на тај ниво и доследно их примењивали, опет се агресија морално не може оправдати, јер се заснивала на неистинитим чињеницама.

Консеквенцијалистичка перспектива

Према консеквенцијалистичкој, најчешће утилитаристичкој етици, морална оправданост поступака зависи од њихових последица. Ову веома прихватљиву теорију у спољној политици промовишу земље Запада на челу са САД.

Утилитаризам као принцип корисности може се користити на два начина: у процени правила и процени чина.

Процена правила је вршена узимајући у обзир поштовање одговарајућих норми и правила која владају у међународној заједници, полазећи од тога колико њихова морална исправност у одређеној ситуацији користи међународној заједници, општем добру и глобалном миру (тј. агресору). Тако су немешање у унутрашње ствари држава и поштовање суверенитета *ad hoc* спуштени на нижи ниво хијерархије, а као врховни принципи постављени су поштовање људских права и спречавање хуманитарне катастрофе.

У процени чина, где је реч о конкретној агресији на СРЈ, утилитаризам се усредсређује на добробит већине. Једноставно речено, ако је као крајњи исход добробит већинске заједнице (Албанаца) на КиМ остварен, онда је реч о морално исправном чину, па је тиме и занемарљива колатерална штета за време и после агресије. У оба случаја је корисно интервенисати.

Етика последица такође процењује исходе и са аспекта моралности чињења или нечињења. Овде је реч о лажној моралној дилеми са унапред познатим решењем. Парсиномијом сложеног проблема чији је смисао: ако не делујемо биће етничког чишћења, а ако делујемо спречићемо га, оправдава се интервенција. При томе ће савест актера и јавности бити мирна, а оствариће се и сопствени интереси и политички циљеви невезани за однос Албанаца и Срба. Ако се сви доведу у сагласност о намери и циљу, може се последично извести и са-

гласност према средствима. То онда оправдава њихову неселективну употребу и интервенцију уопште, иако је било и других политичких решења и исхода.

Нај истиче да „добар морални закључак о последицама такође мора размотрити одржавање институционалног поретка који подстиче моралне интересе” (Nye J. S., 1999: 98), што значи да се након интервенције на Косову и Метохији морају обезбедити услови и систем који ће доприносити моралном понашању. Да до тога није дошло говоре чињенице да је одмах после успостављеног мира дошло до егзодуса Срба, када је „више од 164.000 Срба напустило Косово од почетка јуна” (Human Rights Watch, 1999) до августа. Прогон се наставио и касније, а кулминирао је марта 2004. године убиствима Срба и етничким чишћењем (BBC News, 2004). Тако је за неколико година, за време мировних (НАТО) снага, протерано преко 250 хиљада Срба и спаљено преко стотину цркава.

Последице суштински одређују консеквенцијалистичку етику, али је и доводе у питање. Након сваке од интервенције Запада оне су све погубније, тако да су „нехумане последице управо оно што највише противречи консеквенцијалистичком оправдању *хуманог рата*” (Savić, 2009: 535).

Дакле, консеквенцијалистичка етика може наћи морално оправдање за агресију јер би последице биле заустављање хуманитарне катастрофе, етничког насиља и заштита права Албанаца. С друге стране, могла би да буде критичка због прекомерне употребе силе, разарања инфраструктуре и патње становништва, употребе осиромашеног уранијума, изазивања еколошке катастрофе, бомбардовања медија и цивила. Апологете то подводе под нужну колатералну штету или унапред урачунате трошкове као покриће за добре намере. Међутим, добре намере никога не лишавају одговорности.

Консеквенцијалистичка етика, самим тим што се управља према последицама, релативизује морална правила и омогућује примену двоструких стандарда сходно интересима. Због немогућности да се у потпуности предвиде исходи, нема ни универзалних критеријума моралног вредновања, што оставља простор за аболицију од одговорности. Тако је морална хипокризија Запада своју пуну потпору добила ратом у Украјини и у примени двоструких стандарда према себи и Русији, односно агресији на СРЈ и Украјину.

Закључак

Могло би се закључити да ниједна теорија, ни димензија, не дају целовиту слику и оцену о моралној исправности, што значи да је неопходна вишедимензионална анализа како би се просуђивала моралност интервенције. У том контексту агресија на СРЈ је неморална, јер не испуњава ни деонтолошке, ни консеквенцијалистичке критеријуме моралности у потпуности. Деонтолошке због недоследности поступања према универзалним принципима на које се позивају агресори, због непримерених средстава и заснивања интервенције на неистинитим чињеницама. Консеквенцијалистички разлози су делом испуњени имајући у виду исход у корист

Албанаца и сопствених интереса, али не и због „колатералне штете”, прогона и етничког чишћења Срба и због тога што се исти исход могао постићи и без рата.

Морал у међународним односима нема пресудну улогу, може се игнорисати, али и бити изговор за постизање парцијалних и егоистичких интереса, како су то у агресији на СРЈ и чиниле земље Запада.

Проблем малих држава је у томе што су им морал и међународно право једини преостали аргументи на које се могу позивати пред неправдом и силом, а што у већини случајева није делотворно. С тим у вези, треба се подсетити на мељански дијалог, у коме је Атина, као хегемон, тражила да се неутрални Мељани сврстају на њену страну, а против њима пријатељске Спарте. Када су се Мељани аргументовано позвали на право и морал који су на њиховој страни, Атина им је једноставно поручила да „јаки раде оно што је могуће, а слаби раде оно што морају.” То је основни принцип понашања великих у политици и основа реализма, а који без скрупула спроводи и либерализам када му је то у интересу. Свака сличност Мељана са положајем СРЈ за време агресије НАТО-а на СРЈ и садашњег положаја Србије и притисака за сврставање је намерна, а колико је делотворна зависи од закључака који се могу извући из ове паралеле.

Литература

- [1] Amstutz, R. M. (2008). *Међународна етика*. Београд: Службени гласник.
- [2] Babić, J. (1998). *Moral i naše vreme*. Београд: Prosveta.
- [3] Badiou, A. (2011). *Polemics*. London, New York: Verso.
- [4] BBC News. (2004, March). Kosovo clashes 'ethnic cleansing'. *BBC News*. Преузето 06. 03., 2023., са <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3551571.stm>
- [5] Chomsky, N. (2018). *Yugoslavia Peace, War, and Dissolution*. Oakland: PM Press.
- [6] Habermas, J. (1999, April 29). Bestialität und Humanität - Ein Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moral [Bestiality and Humanity - A War on the Border Between Law and Morality]. *Die Zeit*. Преузето 18. 02. 2023. са https://www.zeit.de/1999/18/199918.krieg_.xml?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.rs%2F
- [7] Habermas, J. (2022). War and Indignation. The West's Red Line Dilemma. *Reset Dialogues on Civilizations*. Преузето 18. 02. 2023. са <https://www.resetdoc.org/story/jurgen-habermas-war-indignation-west-red-line-dilemma/>
- [8] Human Rights Watch. (1999). *Federal Republic of Yugoslavia Abuses against Serbs and Roma in the New Kosovo*, Reports vol. 11, no. 10 (D) August 1999. Преузето 06. 03., 2023. са <https://www.hrw.org/reports/1999/kosov2/>
- [9] Ignatieff, M. (2000, April 4-7). *I. Human Rights as Politics, II. Human Rights as Idolatry*. Princeton University. pp. 285-349. Преузето 28. 02. 2023., са https://tannerlectures.utah.edu/_resources/documents/a-to-z/i/ignatieff_01.pdf
- [10] Kahn, P. W. (1999, vol. 19, no. 2/3). War and Sacrifice in Kosovo. *Philosophy and Public Affairs*, pp. 1-6.
- [11] Kant, I. (1979). *Kritika praktičnog uma*. Београд: BIGZ.

- [12] Kant, I. (1981). *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: BIGZ.
- [13] Kincel, K. (2021). Put u rat – Nemačka, NATO i Kosovo. Beograd: Službeni glasnik.
- [14] Kissinger, H. A. (1999, Aug. 15). The Intellectual Sand Undergirding NATO's New Style. *Los Angeles Times*. Preuzeto 06.03.2023, sa <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1999-aug-15-op-374-story.html>,
- [15] Kovačević, V. N., Karović, M. S., & Kovač, M. P. (2017). Oružana agresija u savremenim međunarodnim odnosima. *Vojno delo br. 2*, str. 48-63. DOI: 10.5937/vojdelo1702048K
- [16] Krga, B. (2022). Kosovsko-metohijska kriza: vojnostrategijski problemi. *Vojno delo br. 3*, str. 47-61. DOI: 10.5937/vojdelo2203047K
- [17] Krivokapić, B. (2014). Razlozi i posledice NATO agresije na Jugoslaviju – 15 godina posle (1999-2014). (str. 353-371). Beograd: Beogradski forum za svet ravnopravnih.
- [18] Nye, J. S. (1999). Morality and Foreign Policy. *Foreign Affairs*, autumn, pp. 96-108.
- [19] Nye, J. S. (2019/2020). What Is a Moral Foreign Policy? *Texas National Security Review: Volume 3, Issue 1*, pp. 96-109. Preuzeto 17.03.2023, sa <https://tnsr.org/wp-content/uploads/2019/11/TNSR-Vol-3-Issue-1-Nye.pdf>
- [20] Pešić, R. Z. (2021). Neoliberalni hegemonizam u međunarodnim odnosima i agresija NATO na SRJ. U M. Gordić, & D. Tančić (Ur.), *Tematski zbornik Da se večno pamti, NATO agresija na SRJ (Republiku Srbiju)* (str. 397-425). Beograd: FPSP i dr.
- [21] Radojičić, M. (2011). Rat na granici prava i morala? Agresija NATO-a na SRJ u međunarodno-etičkoj perspektivi. *Filozofija i društvo, br. 3*.
- [22] Savić, M. (2009). Etika humanitarnih intervencija. *Sociološki pregled vol. XLIII no. 4*, str. 525–543.
- [23] Todorov, C. (2001). Sećanje na zlo, iskušenja dobra. *Republika br. 256-257*, str. 257–299, 306–309. Preuzeto 03.06., 2023. sa http://www.yuorpe.com/zines/republika/arhiva/2001/256/256_21.html

Резиме

Агресија НАТО-а на Савезну Републику Југославију 1999. године је контроверзна по више основа, а посебно њен морални карактер.

Аутор разматра агресију кроз две етичке перспективе: деонтолошку или етику дужности и консеквенцијалистичку или етику последица.

Хипотетичко полазиште је да, уколико се агресија на СРЈ заснивала на моралним принципима, онда је требало и да је ти принципи карактеришу, почевши од намере, мотива, циљева, средства до крајњег исхода, а уколико то није случај онда се агресија не може оправдати ни са моралног становишта.

Циљ рада јесте да се покаже, у етичко-моралном смислу, неодрживост „хуманитарног“ карактера интервенције и разлога као што су спречавање хуманитарне катастрофе и заштита људских права. Након уводног дела рада излаже се теоријска основа и аналитички приступ, да би се кроз деонтолошку и консеквенцијалистичку етичку перспективу размотрила морална одрживост разлога за агресију, као и њен морални карактер.

Прво је указано на неистинитост полазне основе за интервенцију, а то је спречавање хуманитарне катастрофе и заштита људских права, а затим је извршена етичка анализа.

Деонтолошки приступ је подразумевао анализу намера, мотива циљева и средства, док је консеквенцијалистички приступ анализиран кроз намеравани и крајњи исход. Показано је да ниједна теорија, ни димензија, не даје целовиту слику и оцену о моралној исправности интервенције, што значи да је неопходна вишедимензионална анализа како би се просуђивала њена моралност.

Закључено је да агресија не испуњава ни деонтолошке ни консеквенцијалистичке критеријуме моралне исправности у потпуности, односно да се иза моралних разлога крију интереси.

Деонтолошки критеријуми нису испуњени због недоследности у примени универзалних принципа наведених као разлог интервенције, због непримерних средстава и неистинитих чињеница на којима се заснивала. То значи да се из деонтолошке етичке перспективе агресија НАТО-а на СРЈ не може оправдати ни по једној основи.

Консеквенцијалистички приступ је вршен кроз утилитаристичку процену правила и процену самог чина агресије. Кроз процену правила установљено је да су правила немешања у унутрашње ствари држава и суверенитет спуштена на нижи ниво хијерархије, а као врховни ниво постављено је поштовање људска права и спречавање хуманитарне катастрофе. Сматрало се да то више користи међународној заједници и општем добру. У процени самог чина агресије преовладала је добробит већине, тј. Албанаца на Косову и Метохији, као и интереси земаља агресора.

Консеквенцијалистичка етичка перспектива донекле оправдава агресију, јер су постигнути циљеви, без обзира на средства, ишли у корист заштите Албанаца и интереса агресора, што је био и њен основни циљ. Међутим, негативне последице, разарање инфраструктуре, страдање цивила, етничко чишћење Срба и стварање основа за независност једној етичкој заједници не могу оправдати агресију ни са консеквенцијалистичког становишта.

На крају, закључено је да морал у међународним односима нема пресудну улогу, па није имао ни у агресији на СРЈ, али је, уз међународно право, то једини аргумент на који се могу позивати мале државе у односима с великим.

Кључне речи: *агресија НАТО-а, Југославија, морална перспектива, етика дужности, етика последица*

© 2023 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

